

BATÓ SZILVIA

Változatok bűnösségi alakzatokra: a „véletlen” Csanád vármegye törvényszékének reformkori gyakorlatában

Variations of Culpability Patterns: “Accident” in the Tribunal Practice of Csanád County during the Hungarian Reform Era

Abstract: Given that Hungarian criminal law before 1848 can be described as typically customary law, it requires the exploration of court practices (the examination of documents in the archives) for one to become acquainted with the criminal law applied by them. This period is the first attempt in Hungary to create legal terminology. From 1806 onwards, the language of first-tier jurisdiction gradually became Hungarian in several counties (e.g. Csanád County), and the previous, relatively uniform Latin system of terms “disintegrated”. Counties began to write their own dictionaries (1806–1807) and create new Hungarian words to replace the Latin terms. Court records named crimes with excessive diversity, which is even more conspicuous in the categories of legal dogmatics. During the 1810s, *culpa dolo determinata* also appears in the legal science of the era. Several Hungarian terms can be observed replacing *dolus* and *culpa*; one such term is “accident”. The analysis of three legal cases (1808, 1811, 1821) leads to the conclusion that the tribunal treated “accident” as the opposite of wilful intent. In one case, it features in the sentence given for prater-intentional manslaughter, and therefore it was presumably used as the Hungarian equivalent of *culpa*.

Keywords: customary law, Csanád County, Reform-Era, culpability, accident, culpa, legal terminology

Összefoglaló: Az 1848 előtti magyar büntetőjog szokásjogi jellege miatt az alkalmazott büntetőjog megismerése a bírósági praxis (levéltári iratok) feltáráásával történhet. Ez az időszak a magyar jogi szaknyelv megteremtésének első kísérlete. Az elsőfokú jogszolgáltatás nyelve 1806-tól több vármegyében (pl. Csanád vármegye) magyarrá vált, a korábbi relatív egységes latin fogalomrendszer „szétesett”. A vármegyék önállóan elkezdtek szótárakat írni (1806–1807) és a latin terminusok helyett új magyar szavakat „csinálni”. A bírósági jegyzőkönyvek nagyon változatosan nevezték a bűncselekményeket is, a dogmatikai kategóriáknál ez még jobban látszik. Az 1810-es években pedig megjelenik a jogtudományban a *culpa dolo determinata* is. A *dolus* és a *culpa* helyett számos magyar elnevezés megfigyelhető, ilyen a „véletlen”. Három jogeset (1808, 1811, 1821) elemzéséből megállapítható, hogy a törvényszék a „véletlent” a szándékosság ellentétéként kezelte. Egyszer gondatlan emberölés, egyszer praterintencionális emberölés ítéletében szerepel, így feltételezhetően a *culpa* magyar megfelelőjeként alkalmazták.

Kulcsszavak: szokásjog, Csanád vármegye, reformkor, bűnösség, véletlen, culpa, jogi szaknyelv

Az 1848 előtti magyar büntetőjog szokásjogi jellege miatt az alkalmazott büntetőjog összes elemének hozzávetőlegesen pontos megismerése kizárólag az egyes bíróságok ítélezési gyakorlatán keresztül történhet.¹ A vonatkozó írott jogi jogforrások és az egykorú szakirodalom csak egy elnagyolt általános képet adhat, a szerzők legfeljebb a saját praxisukban előforduló jogeseteket tudtak bemutatni. A helyzetet bonyolítja, hogy az elsőfokú jogszolgáltatás nyelve 1806-tól magyarrá vált,² így a korábbi relatíve egységes latin fogalomrendszer is „szétesett”. A vármegyei bírósági jegyzőkönyvek a lehető legváltozatosabb megjelöléseket alkalmazták a bűncselekmények megnevezésére is (pl. haramiás megtámadás, lovak lappangtatása). A dogmatikai kategóriákra pedig fokozottan igaz ez a megállapítás, a *dolus* és a *culpa* helyett számos – akár egymást kizáró – magyar elnevezés megfigyelhető. A XIX. század első felében ráadásul a praeterintencionális ölési cselekmények megítélésében a hazai szakirodalomban is paradigmaváltás történt, megjelent a *culpa dolo determinata*.³

Ennek a kusza fogalomrendszernek az egyik eleme a bűnösségi kategóriaként is alkalmazott „véletlen”. A tanulmány három élet és testi épség elleni bűncselekményt mutat be Csanád vármegye törvényszékének 1790–1848 közötti iratanyagából, amelyben feltűnik ez a kifejezés.

1. Jogesetek

A büntető sedria gyakorlatáról eddig szisztematikus jogtörténeti feldolgozás nem jelent meg, a szándékon túli ölési cselekmények és a női bűnözés kapcsán állnak rendelkezésre információk.⁴

1 BATÓ Szilvia: „...a bírói önkény, vagy is a szokás...”. *Jogtörténeti megjegyzések a szokásjog büntetőjogi értelmezéséhez = Ünnepi kötet dr. Nagy Ferenc egyetemi tanár 70. születésnapjára*, szerk. HOMOKI-NAGY Mária, KARSAI Krisztina, FANTOLY Zsanett, JUHÁSZ Zsuzsanna, SZOMORA Zsolt, GÁL Andor, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 2018, 101–114.

2 A magyar nyelv használatáról szóló 1805. év 4. törvénycikk 3. §-a lehetővé tette a bíraskodásban a törvényhatóságoknak a magyar nyelv használatát. BAKOS Gábor: *A magyar jogi műnyelv kérdése*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1880, 11; TERESTYÉNI Ferenc: *Az állami élet nyelve = Nyelvünk a reformkorban*, szerk. PAIS Dezső, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1955, 83–164, 118; GÁLDI László: *A magyar szótárirodalom a felvilágosodás korában és a reformkorban*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1957, 226; KOVÁCS Mária: *A magyar jogi szaknyelv a XVIII-XIX. század fordulóján*, Miskolci Bölcsész Egyesület, Miskolc, 1995, 32; KOVÁCS Mária: *A magyar jogi terminológia egységsülése a XVIII-XIX. század fordulóján*, Acta Hungarica, 2007, 145–150, 146; JUTAI Péter: *Nehézségek a magyar jogi műnyelv megalkotása körül*, Jogtörténeti Szemle, 2008/2, 22–30, 22, 28; SZÉP Beáta: *Adalékok a magyar jogi szaknyelv kialakulása történetéhez*, Magyar Nyelvőr, 2009/3, 310–322, 314; KOVÁCS Mária: *Kísérletek a jogi szaknyelv megújítására Kazinczy korában = Jubileumi kötet Lizanec Péter professzor 80. születésnapjára*, Ungvár, 2010, 275–282, 276; SZABADFALVI József: *A magyar jogi nyelv fejlődése a 19. század elejétől az elmúlt századfordulóig*, Jogtudományi Közlöny, 2020/3, 112–121, 112; SZABADFALVI József: *Adalékok a magyar jogi terminológia eredettörténetéhez*, Magyar Jogi Szaknyelv, 2021/2, 1–7, 3; SZABADFALVI József: *A „lingua latiná”-tól a magyar jogi lexikon megjelenéséig. A magyar nyelvű jogi terminológia kialakulásának története*, Forum, 2021/4, 293–322, 306.

3 BATÓ Szilvia: *Változatok culpára – szakirodalom és praxis a reformkorban = Szokásjog és jogszokás I–II.*, szerk. NAGY Janka Teodóra, PTE, Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, Szekszárd, 2016, 38–59, 52–53.

4 BATÓ: *Változatok...*, i. m., 38–59; BATÓ Szilvia: *Tudomány – oktatás – praxis: a bűnösség megítélése a kodifikálatlan büntetőjog korában = A jogtudomány helye, szerepe és haszna. Tudománytörténeti*

A vármegyei törvényszék ítélkezésének megismerésére rendelkezésre álló négy forráscsoport (polgári és fenyítő törvényszéki lajstrom 1790–1822, bűnügyi perek jegyzőkönyvei 1818–1847, bűnügyi peres iratok, rabtabellák) mindegyike szükséges az egyes jogesetek komplex elemzéséhez. A bűnösségi alakzatokról azonban elsősorban a törvényszéki jegyzőkönyv, az ítélet és – amennyiben így bírálták el – a formális perben a vád és a védelem álláspontja szolgáltat érdemi információkat. A tanúk vallomásai és egyéb csatolt iratok inkább csak színesítik a képet.⁵

Az eddig folytatott levéltári kutatás rámutat Csanád vármegye törvényszéke ítélkezési gyakorlatának egyébként archaikus vonásaira. Az istenkáromlás miatti eljárásokban az 1800-as évek elején visszatértek a halálbüntetést alkalmazó 1785 előtti gyakorlathoz, amelyet a Királyi Tábla korrigált minden esetben. Később már csak az ítélet indokolásában van nyoma, hogy a bírák a pallost tartották volna szükségesnek. Az „*élők sorából elevenen való meg égettetéssel ki törültetni*” büntetést egy halálos eredménnyel nem járó gyújtogatásnál (Frizik Julianna) a fellebbezés során változtatták szabadságvesztésre. A korabeli büntetőjogi gondolkodástól eltérve ünneptörésért is állítottak bíróság elé vádlottat.⁶

1.1. A „megszaladt” Barb Nikola

A per vádlottja egy nagylaki lakos, Barb Nikola (Nikolae, Miklós, Nyikora) 48 éves, „oláh”, óhitű, feleséges, négy „*neveletlen*” gyermek apja. A helység bírái szerint születésétől a faluban él, józan életű és jámbor magaviseletű. Nem számított szegénynek, hiszen a vagyonához egy fertály föld, egy ház és négy tehén tartozott. Az ügyben kérelmezőként szerepet kapott a felesége is. A vád tárgyává tett bűncselekmény sértettje Borsos (Borsós) Mihály hódmezővásárhelyi lakos, akinek felesége (Pap Anna) és öt neveletlen gyermeke volt. Bolkis Jánosnál, Barb Nikola szállásszomszédjánál nyomtartott a kérdéses időben Borsos, valamint a szintén vásárhelyi Tóth János és Sándor Pál. Felmerült még Bolkis három fiának (Ignác, Miklós és Filep) érintettsége is.⁷

Nagylak határában 1805 nyarán, egy pontosabban meg nem határozott napon alkonyat után, sötét és ködös időben Barb Nikola szállásföldjén a szomszédban (Bolkis János tanyáján) „*életet*” nyomtató Borsos Mihály a még rakásba hordott, nyomtatatlan zab kazalját lovakkal „*diboltatta*”. Barb a korábban okozott károk miatt ment ki a földre, és a szokásnak megfelelően a kárban talált lovakat el akarta vezetni. Borsos azonban

és tudományelméleti írások, szerk. BÓDIG Mátyás, ZÓDI Zsolt, OPTEN Informatikai Kft., MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Jogtudományi Intézet, Budapest, 2016, 197–218; BATÓ Szilvia: „...mint Férje meg gyűlkoltatója 's Alperes ellen...”: A reformkori erőszakos női bűnözés jellegzetességei, *Délvidéki Szemle* 2022/1–2, 14–40.

5 A források összegyűjtésére az OTKA PD 78211 (2009–2012) – *Élet és testi épség elleni cselekmények a 19. század első felében* c. kutatási projekt és a Bolyai János Kutatói Ösztöndíj (2012–2015) – *A szokásjog működési mechanizmusai és a büntetőjogi modernizáció: a vegyes bűnösség a 19. század első felében* támogatásával került sor.

6 BATÓ: *mint Férje...*, i. m., 200.

7 Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Fióklevéltára (a továbbiakban: MNL CSML), Csanád vármegye törvényszékének iratai (a továbbiakban: Csvmti.), Bűnügyi peres iratok (a továbbiakban: Bpi.) IV.A.11.g/27. 21/1808. (jkv. 1808. január 26.), 22/1808. (jkv. 1808. január 26.), 48/1808. (jkv. 1808. május 4.), 48/1808. (formális per és csatolt iratok: Borsos Mihály özvegyének levele – A, Teőreök László jelentése – B, Barb Nikola feleségének levele – C, Barb Nikolae esedezése – D, Teőreök László jelentése – E, Barb Nikola vallása – F, Barb Nikola erkölcsei bizonyítvány – G).

a lovakat letartóztatni nem engedve bottal megtámadta a gazdát. Barb a két ütés után a lovait vezető férfit – a tőle elvett bottal mellbe taszította – tehát „szerencsétlenül úgy ütött vissza”, hogy Borsos lerogyott. Társai (Tóth János, Sándor Pál) kevés idő múlva leltek rá. A vásárhelyiek az elkövetővel beszéltek, az a segítségét ajánlotta, de végül megszökött. Tóthék visszamenve már holtan találták a sértettet, de a testen nem volt seb, csak a mellkasán egy kék folt.

Az elkövetés idején (1805 nyara) nem indult a törvényszékhez becsatolt iratok szerint semmilyen eljárás. Nincs nyoma annak, hogy a holttestet hivatalosan megvizsgálták volna, annak sem, hogy hol és hogyan temették el Borsos Mihályt. A vármegye közegei először az özvegye (Pap Anna) 1806. április 15-én kelt esedező leveléből értesültek az esetről. Azonban ezt követően sem egy szabályos büntetőeljárás keretében történtek a hivatalos intézkedések. Az esedező levelet felolvasták a vármegye kisgyűlésén (1806. április 22., 240. szám), és kiadták vizsgálatra Teöreök László alszolgabírónak, aki nyomozási cselekményeket végzett, de sem szabályos tanúkihallgatási jegyzőkönyvet nem vett fel, sem *species factit* nem állított össze. A „Tudósítás”-ból (1806. május 18.) kiderül, hogy meghallgatta Borsos szintén vásárhelyi nyomtató társait (Tóth János, Sándor Pál), akik Bolkis János fiait (Ignác, Miklós és Filep) jelölték meg még tanúnak. Tóth és Sándor csak a hangját hallották Borsosnak, mire odaértek, már a földön feküdt, ekkor utánamentek a „megszaladt” Barbnak, aki jószántából bement velük Bolkis szállására, ahol a fiúkra bízták. Visszamentek az áldozathoz, aki már meghalt. A fiúk ezt tagadták, lármát nem hallottak, nem vették át „számba a Gyilkost”. Az alszolgabíró a megszökött gyilkos vagyonát zár alá vette, a személyes leírását bekérte. A jelentést felolvasták a közgyűlésen (1806. május 28., 305. szám), és utasították az alszolgabírót, hogy Borsos özvegyének fizessék ki a meghalt díját, a személyleírást továbbítsák a Helytartótanácsnak országos körözés céljából, és rendeljék be Bolkis fiait a törvényszékre tanúvallomást tenni. Teöreök – ahogy az 1806. augusztus 3-án kelt jelentésében szerepel – teljesítette is a feladatokat: a személyleírást a Helytartótanácsnak megküldte, Pap Anna 1806. június 15-én megkapta a holtdíjat, a Bolkis testvérek az idézésre megjelentek, de nem volt idő felvenni a vallomásukat. Ez a jelentés 1806. augusztus 26-án szerepelt a közgyűlésen 502. szám alatt.

A fordulat 1808 elején történt, Barb Nikola felesége január 7-én kelt esedező levélben kérte, hogy az önmagát feladó férjét ne büntessék meg. Következésképpen szerencsétlen történetnek nevezte a történeteket, szerinte „szerencsétlenül bosszúságból” ütötte meg az áldozatot. Hivatkozott négy „éhezo apros gyermekei”-re, pusztulásnak indult vagyonára és a férje kifogástalan előéletére, amelyet Nagylak helység bíráinak két nappal korábban kelt bizonyítványával támasztott alá. Barb Nikola esedező levele 1808. január 28-án kelt, előadta az esetet és azt, hogy a gyermekei és a gondviselő nélkül pusztuló vagyona miatt adta fel magát. Az áldozat szerinte azonnal megtámadta, amikor el akarta vezetni a lovakat, és zálogot követelt, és még akkor is rájött, amikor Barb már elvette a botot. A beadványok az 1808. január 26-án kezdődött sedrián kerültek felolvasásra, itt kiadták ns. Szilesy Pál „fő fiscalisnak” a vizsgálat lefolytatása céljából a leveleket. A törvényszéki jegyzőkönyvben szerepel először a „boszszuságból véletlenül agyon ütvén” és a „véletlenül agyon ütvén” kifejezés.

Ekkortól már büntetőeljárás keretein belül zajlottak az események, Barb Nikola önvallomását március 4-én jegyzőkönyvezték. A terhelt a „*szerencsétlenül általam [...] megüttesért s haláláért*” fordulattal határozta meg a fogva tartásának okát. Az áldozat szíriente kétszer ütötte meg bottal, majd „*én is tehát, hogy életemet mentsem a kezéből a botot ki vettem s azzal ötet egyszer mellybe ütöttem*”. Barb tehát, a kifejezést nem használva, jogos védelmi helyzetre hivatkozott. Emellett azt állította, hogy Borsos elesett, de felállt, és csak később – már 5 fertály föld távolságra haladva – rogyott le ismét. Ekkor ajánlotta az odaért vásárhelyi nyomtatóknak, hogy kocsival beviszi Bolkis tanyájára, de ehelyett elmenekült a helyszínről. Részletesen elmesélte a bujkálását: az elkövetés utáni éjszaka a kukoricásban lappangott, utána kocsijával Aradra ment, eladta a kocsit és a lovat, egész télen ott dolgozott, majd pedig az erdélyi söt szállító hajóknál vállalt munkát. Kérdésre határozottan tagadta, hogy a nála lévő kapával ütött, mert csak egy kis ostora volt. Tóth Jánossal március 9-én szembesítették, ekkor jegyezték fel Teöreök első jelentésére Tóth vallomásának kiegészítését és meghitelesítését. Ebben már az is szerepel, hogy Borsoson nem volt semmiféle seb, csak a „*mellyén láttzott valami kevés kékség*”.

A formális pert 1808. május 4-én vették fel, a vádat ns. Szilésy Pál főügyész képviselte Barb Nikola „*Gyilkos mint Alperes*” ellen. A vád szerint Barb kapával ütötte mellbe az áldozatot, aki azonnal lerogyott, így a cimborái nem sokkal később halva találták. Ezért az 1486. évi 51. törvénycikk („*Math. D.G. art. 51.*”), az 1492. évi 82. törvénycikk („*Vld. D.1. art. 82.*”) és az 1563. évi 38. törvénycikk alapján halálbüntetés (pallos) kiszabását kérte, hiszen a vádlott a „*Gyilkosság vétkével világosan terheltetve*” van.

Ns. ifj. Vertics József „*assistens fiscalis*” a védelmet a bizonyítottság hiányára alapozta. Csak egy tanú vallomása tartalmazta, hogy a vádlottnál kapa volt, így az elkövetés eszköze az áldozattól elvett bot. Barb csak egyszer viszonzta az ütések, a sértett azonban nem rogyott le, csak később találták holtan. Hangsúlyozta, hogy sötét éjszaka, homályban történt az eset, ahogy homályban maradt most is a történet. Ezek alapján a vádlott „*a meg halálozott valóságos gyilkosságának nem ítéltethetik*”, az egyenességére hivatkozva a halálbüntetés helyett kegyes büntetés kiszabását javasolta.

A sedria 1808. május 4-én hozott ítéletet, amelyben megállapította, hogy józan élete és jámbor magaviselete miatt „*távolról sem lehetne gyanítani, hogy ő ezen gyilkosságot szánt szándékkal elkövetni magában eltökéllette volna*”. A felperes által kért halálos büntetés alól felmentették, az eddig szenvedett rabságát, tetemes költségeit büntetésül betudták, és szabadon bocsátották.

1.2. Jenei Péter „véletlenül esett” lövése

A büntetőeljárás Jenei (Jeney) Péter makói lakos, persecutor ellen indult. A sértett ifj. Kádár János 30 éves, házasság nélküli lakos volt. Tanúként szerepelt Németh András (makói lakos), Papp György (53 éves, református, feleséges, makói lakos), Szeles Pál (25 éves, római katolikus, feleséges, palotai lakos), Jó Mária Paku Józsefné (Jenei Péter szomszédja), Kádár János (ifj. Kádár János apja), Szakál Judit (ifj. Kádár János anyja), Czirbus Katalin (ifj. Kádár János özvegye), valamint özvegy Paku Péterné (ifj. Kádár János szomszédja).⁸

8 MNL CSML, Csvm. t., Bpi. IV.A.11.g/29. 34/1811. (j.kv. 1811. május 16.), 34/1811. (iratok: tanúvallomások, *visum repertum*, esküdtek jelentése, történetleírás).

Jenei Péter megyei persecutor a makói házában 1811. január 17-én reggel 10 óra körül puskákat és pisztolyokat tisztított ifj. Kádár János, Németh András és Szeles Pál társaságában, jelen volt még Papp György. A töltést kivették mindegyik puskából és pisztolyból, úgy próbálgatták, de az egyik nem sült el. Jenei kiment a szobából, addig Kádár puskaport tett a pisztoly serpenyőjébe, de erről Jenei nem tudott, hiszen korábban meggyőződött arról, hogy nincs benne. Megpróbálta a pisztolyt, és az éppen előtte álló Kádárt jobb ágyékon lőtte. A sértettet aznap 4-5 óra tájban még meghallgatta egy esküdt és egy csendbiztos, de másnap reggel (24 óra múlva) meghalt.

Az első – csak 1811. május 11-én írásba foglalt – eljárási cselekmény a sértett meghallgatása volt január 17-én késő délután. Ifj. Kádár János úgy mesélte, hogy ő tett puskaport a pisztolyba és fogta a pisztoly csövét, amikor Jenei kipróbálta. A lövés egyenesen az ágyékába ment. Kijelentette, hogy „szerencsétlenségemnek magam vagyok az oka”. Elmondta, hogy Jenei Péterrel jó barátságban és szomszédságban volt mindig. A visum repertum alapján a holttestet Degré Péter megyei seborvos vizsgálta meg január 19-én, és a sebet „*absolute lethalis*”-nak minősítette. A szóba jöhető tanúkat csak május 11-én hallgatták ki, Jó Mária Paku Józsefné, Kádár János, Szakál Judit, Czirbus Katalin és özvegy Paku Péterné csak az elkövető és a sértett jó viszonyáról, valamint az esküdt és a csendbiztos látogatásáról tudott beszámolni. Hallomás tanúként az eseményt „*történetből*”, „*véletlen történetből, és nem akarathól esett a lövés*”, „*véletlenül esett az egész lövés*” és „*nem akarathól és történetből esett a lövés*” kifejezésekkel írták le. Szeles vallomásában a „*történetes szerencsétlenség*” és a „*véletlen szerencsétlenség*” kifejezéseket használta, úgy adta elő, hogy Jenei tudtán kívül tett ifj. Kádár puskaport a pisztolyba. Papp a jegyzőkönyv szerint ugyanezt vallotta, de ő nem vett részt a pisztolyok tisztításában, csak jelen volt a szobában. Németh nem tett említést ifj. Kádár szerepéről a „*történetes szerencsétlenség*nél”, szerinte minden pisztolyt kitisztogattak, majd Jenei próbálgatta azokat. A történetleírást Dániel János esküdt május 15-én vette fel. Az iratok közül hiányzik a gyanúsított vallomása, nincs nyoma annak, hogy Jenei Pétert kihallgatták volna. Annak ellenére, hogy haláleset történt, nem formális perben bíralták el, az eljárás szóbeli volt.

A sedria 1811. május 16-án hozott ítéletet („*El végeztetett*”), amelyben az iratok alapján megállapította, hogy ifj. Kádár meglövése „*koránt sem eltökélt akaratból, hanem csak véletlenül történt legyen*”. Az iratokból kiderült Jeneinek „*abbéli vétkes vigyázatlansága*”, hogy nem tudta bizonyosan, mely pisztolyok vannak töltve, ráadásul a házban próbálgatta. A vádlottat „*ezen vétkes vigyázatlanságáért*” a meglőtt díjának (200 Ft) megfizetésére és 40 palca ütésre büntették.

1.3. Pálinkás János és Való Mihály „*vétkes*” tette

A vád tárgyává tett verekedésnek összesen nyolc résztvevője volt. Megvádolták Pálinkás Jánost (20 éves, „*tót*”, evangélikus, nagylaki kanászbojttár, rajta levő ruháján kívül jószága nincsen, sem fogva, sem büntetve nem volt) és Való (Való) Mihályt (39 éves, „*tót*”, lutheránus, 39 esztendő, feleséges, 4 és ¼ évet szolgált obsitos katonára, Nagylak egyik számadó kanásza, nem volt fogva vagy büntetve). Az áldozat Kolompár Krajtzár (Krajczár) 52 éves, „*czigány*” óhitű, elnyomorodott, özvegy obsitos katonára. Tanúként hallgatták meg Urbány Mártont (Mártony) (54 éves, „*tót*”, lutheránus,

feleséges, gyermekes, Keblovski András nagylaki nótárius tanyása, rajta levő ruhán kívül jószága nincs, sem fogva, sem büntetve nem volt) és Gömöri Jánost (42 éves, „tót”, lutheránus, feleséges, gyerekes, három nagylaki gazdának esztendő s juhásza, Nagylakon zselléres házzal bír, sem fogva, sem büntetve nem volt). Tanúvallomást tett még Opauszky Kata, Sohajda (Suhajda) Pál fogadós felesége, de sem Rézműves János „*czigány*”-t, sem a két ismeretlen „*czigány asszony*”-t nem hallgatták ki.⁹

Nagylakon Sohajda Pál „*ser korcsmájában*” 1820. szeptember 30-án délután 2 óra után „*totok*” (Pálinkás János, Való Mihály, Urbány Márton, Gömöri János) söröztek, majd az asztalos kocsmából pálinkát hozattak. Ekkor négy részeg „*czigány*” jött a kocsmába, Kolompár Krajtzár, Rézműves János és két ismeretlen asszony. Rézműves elkezdett alkudni Pálinkás ócska bundájára, eközben Való egy pálcával Krajtzár kezére ütött, aki ezért „*hunczfut*”-nak nevezte. Való obsitosként kikérte magának, összeszólalkoztak, majd a „*czigányok*” hazaindulva kimentek a kocsmából, de Krajtzár magával vitte Való pásztorbotját. A kocsmáros felesége (Opauszky Kata) szerint mindannyian nagyon részegek voltak. Való megpróbálta a botot a kocsmá előtt visszaszerezni, eközben megkarmolták a kezén és a szája is felhasadt. A bot miatt a négy ivócimbora Krajtzárék után ment, Pálinkás futás közben kétszer bottal hátulról megütötte a sértettet. Gömöri Krajtzár háza előtt visszavette a botot és Valónak adta. Való erre a bal szeme felett homlokra ütötte Krajtzárt, aki lerogyott. Pálinkás kettőt ütött a fejére, és még meg akarta ütni, de Gömöri megakadályozta, így visszamentek a kocsmába, ahonnan a helység házához kísérték őket a helység szolgálói. Krajtzár nyolcadnapra (október 7.) „*életét a halállal feltérteni kéntelenített legyen*”.

Krajtzár holttestét 1820. október 8-án Szanka Ferenc szolgabíró rendeletéből Gaál Mihály *territorialis comissarius* (csendbiztos) jelenlétében Jezovits József megyebeli seborvos vizsgálta meg. A visum repertum szerint a falcsont jobb oldalán az 1 „*czolnyi*” felületi sérülést bottal okozták, a homlokra lévő 2 „*czolnyi*” seb azonban csonttörést okozott és vérzést, amely az agyvelőre szivárgott. Ezt a sérülést „*absolute lethalis*”-nak, tehát elháríthatatlanul halálosnak minősítette a seborvos. Aznap Valót és Gömörit Nagylakon kihallgatták, Valót szembesítették a három társával, akik egyöntetűen állították, hogy ő ütötte homlokra az áldozatot. Való azt mondta, hogy elképzelhető, de részeg volt és fájtak a sérülései is. Ekkor hallgatták ki a kocsmáros feleségét, aki azonban csak a kocsmái civakodásról tudott beszámolni. Urbányt október 11-én és Pálinkást október 12-én már Battonyán hallgatták ki, Pálinkás elismerte a két fejre mért ütést. Az 1820. október 12-én Battonyán kelt történetleírásban Gaál Mihály megjegyezte, hogy „*8ber 7kén a fatalis napoknak el folyása előtt*” halt meg az áldozat.

A vallomásokat *Authenticans Deputatio* előtt 1821. március 30-án hitelesítették meg.

A pert Pálinkás és Való „*gyilkosok*” ellen 1821. április 3-án vették fel. A vádat ns. Szilesy Pál „*fő fiscalis*” képviselte, az 1486. évi 51. törvénycikkre („*Math. D.G. 51*”) és az 1563. évi 38. törvénycikkre hivatkozva halálbüntetést kért a vádlottakra. A védelmet Széplaki Szabó János védelmező tisztü ügyész képviselte, aki három fontos

9 MNL CSML, Csvm. t., Bpi. IV.A.11.g/38. 52/1821. (formális per, csatolt iratok: történetleírás – A, *visum repertum* – B, Való Mihály vallomása – C, Pálinkás János vallomása – D, Urbány Mártony vallomása – E, Gömöri János vallomása – F, Ónosy János jelentése).

körülményre építette fel az 1821. március 31-ei dátummal ellátott (!) beadványát. Szerinte a cselekményt „*olyannak kell esmérni, mely előre eltökéllett szándékból és akaratból, avagy közös megegyezésből, nem történt*”, tehát kizárta a gyilkosság egyik fogalmi elemét. Itt szerepel először az eljárás irataiban a véletlen kifejezés, a történeti tényállást „*a jelenvaló véletlen esetet*” fordulattal jelölte. Széplaki a cselekményt „*visszavonás, és sokaság között*” történetnek minősítette, kölcsönös verekedésnek írta le. Ennek alapján meghatározta a büntetőjogi felelősség megállapításának alapvető szabályait is. Ha megállapítható, hogy a halálos sebet ki ütötte, akkor az elkövető halálbüntetést érdemel, ha többek ütései együtt okozták a halált, akkor „*együtt felosztva szenvedik annak büntetését is*”. Amennyiben nem állapítható meg a halálos sérülés okozója, akkor a halálos büntetés alól felmentés, de „*a Test Sérelmének büntetését egyformán hordozzák*”. A második eleme a védekezésnek, hogy minden jelenlévő részeg volt, pártatlan tanú nincs, mert a három egybehangzó vallomást a verekedés résztvevői a saját felelősségük csökkentése érdekében is tették. Emellett a „*Seborvosi Látás Találás*” alapján a megnyomorodott, erőtlen obsitosnak halálát nem a seb, hanem az orvosi ellátás hiánya okozta.

A vádlottak halálos büntetés alóli felmentését kérte.

A vád szerint a gyilkosság nem volt előre eltökélt, de ha „*halált hozható eszközzel történik*”, akkor halállal kell büntetni. A három bűntárs összebeszélését cáfolta, szerinte Való beismerte a szembesítés során az elkövetést. A védelem nem válaszolt erre, hiányzik a második replika.

Ekkor (1821. április 4.) kelt Ónosy János rendszerinti megyei orvos jelentése a perhez becsatolt visum repertumról. Az orvos leírta, hogy Szílesy Pál „*fő fiscalis*” közölte vele az orvosi szakvéleményt, amelyet felülvizsgálva megállapította, hogy a homloksérülés nem *absoloute lethalis*, hanem „*veszedelmes nagyon volt légyen*”. A borogatás és a vér elosztatása nem használt ugyan, de „*Instrumentummal mégis segíthetni lett volna*”, tehát szakszerű orvosi beavatkozás (műtét) hiányában apoplexia okozta a halálát. A másik sérülés agyrázkódást okozhatott és vérzést az agyban, de erre a visum repertum nem tért ki. A halál a sérülésnek tulajdonítható, de az oka a nem használt gyógykezelés. Ónosy kijelentette, hogy „*a bontolás módját pedig, melly a Felsőbb Rendeléseknek parantsolt Formalival éppen meg nem egyez, a hol, ha tsak lehet a Physikusnak, vagy más Orvos Doctornak jelen kellene lenni, egészen kárhoztatom*”.

Az ítéletet 1821. április 5-én hozta meg a sedria. A bíróság megállapította, hogy „*az agyon verettetettnek véletlenül történt halála nem egyedül és annyira az Alpereseknek, mint*” az orvosi szakvélemény szerint a nyolc napig orvosi ellátás nélküli hagyásának tulajdonítható. A vádlottakat a halálbüntetés alól felmentették, de a „*vétkes, és Törvényes büntetésre méltó tettekért*” Pálinkást, testbeli hibája és szembetűnő nyomorult állapotja miatt, testi büntetés nélkül fél év rabságra ítélték. Való cselekményét súlyosabbnak tekintették, így a mai naptól számítandó, vasban közönséges munkában töltendő egy esztendő rabságra, háromszor elverendő 30, összesen 90 pálcára büntették. Gömörit és Urbányt, mivel nem volt részük a „*kérdéses Gyilkosság el követésében*”, szabadon bocsátották. Nem került sor fellebbezésre.

2. Eljárási és büntetéskiszabási sajátosságok

A három jogeset jól láthatóan eltér a korszakban elfogadott eljárási standardoktól, amelyeket az élet elleni bűncselekmények esetében egy vármegyei törvényszék követni szokott. A gyanúsítottak és a tanúk kihallgatásáról minden esetben jegyzőkönyvet kellett felvenni a legfontosabb adatokkal (életkor, vallás, „sors”, lakhely, gyanúsítottaknál vagyon és előélet). Ezek a vallomások csak akkor voltak felhasználhatók, ha a törvényszék vagy kiküldött deputáció előtt meghitelesítették.¹⁰ A nyomozás lezárásaként minden esetben történetleírást (*species facti*) állítottak össze, amelyet az eljárás irataihoz kellett csatolni.¹¹ Az élet és testi épség elleni cselekmények esetében a sérülésnek és az okának a megállapításához szükséges orvosi szakvéleményt 1788-ban és 1800-ban is szabályozták, de külön helytartótanácsi rendelet született arról 1803-ban, hogy a büntetőeljárásban az aktához kell szerelni a visum repertumot.¹² A sedria rendszerint a legalább két feleletváltást tartalmazó formális perben hozott ítéletet az emberölés miatt indult ügyekben, 1796-tól pedig az 1791. évi 43. törvénycikk és a Helytartótanács rendelkezései szerint a vádat képviselő tisztí ügyész kötelezően fellebbezett a Királyi Táblához.¹³

2.1. A formális per szabályainak laza kezelése

A csanádi törvényszék a vizsgált jogesetek egyikében sem tartotta be a formális per szabályait. Jenei Péter persecutor ügyében szóbeli perre került sor. Barb Nikola esetében a vád és a védelem között csak egy feleletváltás történt, az ügyész pedig – annak ellenére, hogy a vád gyilkosságról szólt és halálbüntetést kért a vádlottra – nem fellebbezett. Pálinkás János és Való Mihály perében a védelem nem is élhetett a második replika lehetőségével, az ítéletet megelőző utolsó megnyilatkozás a felperesé. Furcsa a perfelvétel előtti időpontra keltezett védekezés is, talán külön vádlevélre utal, de ennek a törvényszéki iratok között nincs nyoma. A tisztí ügyész a védő felvetésére válaszulva fenntartotta az eredeti gyilkossági vádat, mégsem nyújtott be fellebbezést.

2.2. A bizonyítás hiányosságai

A gyanúsított vallomásának hiánya Jenei Péter perében teljesen nyilvánvaló, de problémás az eljárási cselekmények késedelmes elvégzése (tanúvallomások) vagy késői írásbeli rögzítése (esküdt és csendbiztos jelentése). Mindezek ellenére ez az 1811-ben meghozott ítélet a leginkább megalapozott.

10 MEZNERICS IVÁN: *A megyei büntető igazságszolgáltatás a 16–19. században*, Budapest, 1933, 55–65; VARGA Endre: *Késő és hanyatló feudalizmus korszaka (1526–1848)* = BÓNIS György, VARGA Endre, DEGRÉ Alajos: *A magyar bírósági szervezet és perjog története*, Zala Megyei Bíróság, Zalaegerszeg, 1996, 82–189, 176–177.

11 MEZNERICS: *i. m.*, 66–67; VARGA: *i. m.*, 177.

12 LINZBAUER Franz Xaver: *Codex Sanitario-Medicinalis Hungariae III/1.*, Typis Regiae Scientiarum Universitatis Hungaricae, Buda, 1853, 245–249, 424–432, 443–459, 506, 840–841; LINZBAUER Franz Xaver: *Codex Sanitario-Medicinalis Hungariae III/2.*, Typis Regiae Scientiarum Universitatis Hungaricae, Buda, 1855, 47.

13 BATÓ Szilvia: *A Helytartótanács bírósági igazgatási tevékenysége a 18-19. század fordulóján*, Forum, 2011/1, 55–88, 80.

Barb Nikola ügyében az áldozat holttestét 1805-ben nem vizsgálták, később pedig már erre nem volt lehetőség. Orvosi szakvélemény nélkül azonban lehetetlen az ütés és a halálos eredmény közötti okozati összefüggés megállapítása, nem véletlenül emlegette a védő a homályt. Az ügyben 1806-ban csak közigazgatási úton történtek lépések, a vármegyei közgyűlés és az alszolgabíró intézkedett. Ennek következtében nem álltak rendelkezésre szabályos tanúvallomások, csupán a közigazgatási iratokra feljegyzett adatokra hivatkoztak a későbbi büntetőeljárásban. Csak a vádlott és az egyik tanú vallomására épült a vád és az ítélet, ez lehet az oka az enyhe büntetésnek.

A verekedő „*totok*” esetében nem hallgattak ki feltételezhető tanúkat, Rézműves Jánost és a két asszonyt, de ez érdemben nem befolyásolta a döntést. Lényegesen fontosabb, hogy az elvégzett boncolás Ónosy János megyei főorvos szerint nem felelt meg a szakmai szabályoknak, és az okozati összefüggés vonatkozásában tévedésre alapult.

2.3. Meglepő jogkövetkezmények

A halálos eredménnyel járó bűncselekmények esetében az elkövetőre nemcsak büntetést szabtak ki és a károk megtérítésére kötelezték, hanem az elhunyt vérdíjának (homagium) megfizetését is előírták. Lényeges, hogy ez csak a büntetőjogi felelősség megállapítása esetén történhetett. Ennek ellenére Borsos Mihály halála ügyében a közgyűlés döntése alapján a szökésben lévő feltételezett elkövető vagyonából fizették meg az özvegynek az elhunyt díját. Barb Nikola büntetésének meghatározásakor a bíróság meg sem említette a homagiumot, helyette a „*tetemes költségei*” kifejezés szerepelt.

3. Minősítési, okozati és bűnösségi kérdések

A vizsgált jogesetek hat korabeli büntető anyagi jogi problémakör megvilágításához szolgáltatnak adalékokat. A legszembetűnőbb az ítéletben megállapított bűncselekmény elnevezése, emellett nagyon érdekes a verekedés során okozott sérülések és halálos eredmények esetén a verekedők felelősségének kérdése. Az okozati összefüggést a közbejövő egyéb ok, valamint a sérülés után bekövetkező halálos eredmény közötti eltelt időre vonatkozó megállapítások érintik. A bűnösségi kategóriákhoz pedig a vétkes vigyázatlanság és a véletlen kifejezések jelentéstartalma visz közelebb.

3.1. A gyilkosság

Az élet elleni cselekmények egy jól körülhatárolható csoportját alkotják a minősített emberölések (gyilkosságok), amelyek az elkövetés eszközére, módjára, motívumára, célzatára vagy csupán a szándékosság erősségére tekintettel súlyosabb büntetést, a XVIII. század végéig minősített halálbüntetést vonnak maguk után. A XVIII–XIX. századi magyar jogi gondolkodásban megfigyelhető terminológiai bizonytalanság miatt a szándékos emberölést és a gyilkosságot még nem lehet egyértelműen elhatárolni egymástól. A gyilkosság a három elemből álló emberölés-konceptió (alap eset, minősített eset, privilegizált eset) alapján a minősített emberölések egyike, az egyszerű szándékos

emberöléstől a szándék kialakulásában mutat eltérést. A többi minősített emberölés (pl. rokongyilkosság, rablógyilkosság) pedig egy szinten helyezkedik el vele, nem a gyilkosság minősül tovább még egy minősítő körülménnyel, hanem az alapeset emberölés. Ezzel szemben a két elemre épülő emberölés-felfogásban (Mord, Todschlag) a gyilkosság az alapeset, és a szándékos emberölés az előre megfontoltság hiányában, hirtelen kialakult szándékkal ölést jelent. A minősített esetek ennek megfelelően hol a gyilkossághoz, hol az emberöléshez kapcsolódhatnak. A reformkorban ezek az elemek keveredtek, az előre megfontolt emberölés nem határolható el egyértelműen az egyszerű emberöléstől. A korabeli álláspont szerint a gyilkosságot az emberöléstől egyetlen minősítő körülmény különbözteti meg: az előre megfontolt szándék. A gyilkosság bűncselekményének kulcsa az előre elhatározottság és a megfontoltság, tehát a szándék kialakulásának relatíve hosszú folyamata, ugyanis erre tekintettel lesz minősített emberölés. A gondatlan elkövetés lehetősége fel sem merülhet, a motívum vagy célzat megléte pedig más minősített emberölést jelentene.¹⁴

A gyilkosság megjelölés két vizsgált jogesetben fordult elő. Barb Nikolát Teöreök alszolgabíró 1806. május 18-án kelt tudósítása következetesen gyilkosnak nevezte. Vádat is gyilkosság miatt emelt ellene a tisztí ügyész, a hivatkozott jogforrások is erre vonatkoztak. A védő a „*valóságos gyilkossának nem ítélthetik*” fordulatot használta, amikor enyhébb büntetés kiszabását kérte. Az ítélet megfogalmazása azonban kétértelmű, az előre megfontoltságot kizárta, azonban mégis az „*ezen gyilkosságot*” kifejezéssel jelölte az elkövetett bűncselekményt.

A Pálinkás János és Való Mihály ellen 1820 őszén indult eljárásban a visum re pertum és annak felülvéleményezése az *absolute lethalis* sérülés megjelöléssel megalapozza a gyilkosság vádját. A felperes gyilkosság miatt emelt vádat, és halálbüntetés kiszabását kérte. A védő viszont az előre megfontoltságot kizárta, szerinte sem az előre eltökéltség, sem a közös elkövetésben való megállapodás nem állapítható meg az összegyűjtött adatokból. Továbbá a főorvos által adott szakvélemény is azt igazolja, hogy a vádlottak által okozott seb nem oka a sértett halálának. Szilesy *fiscalis* az eltökéltség bizonyíthatatlanságát elismerte, de úgy foglalt állást, hogy a halálos eszközzel okozott halálos eredmény esetén is halálbüntetést kell kiszabni. Az ítélet érdekesen fogalmaz, a vádlottak esetén nem használta a gyilkosság kifejezést, viszont a két eljárás alá nem vont verekedő vonatkozásában a „*kérdéses Gyilkosság*” szerepel a döntésben.

A tisztí ügyész elkövetési eszköz kapcsán kifejtett álláspontja az egyszerű emberölés elhatárolási szempontjaira vezethető vissza. A korabeli hazai jogi gondolkodás azonban a botot nem sorolta az abszolúte halálos eszközök (pl. pisztoly, kard) közé, így a szándékos emberölés kizárólag erre alapozva nem volt megállapítható.¹⁵ A két ítélet szövegezése arra utal, hogy az emberölés nem szerepelt a bírák fogalomtárában. A gyilkosságot a XVIII. század utolsó évtizedében is tágan értelmezte a csanádi sedria, minden halálos eredményű cselekményt idesoroltak.¹⁶

14 BATÓ Szilvia: *Mert az Ördög velem volt. Élet elleni bűncselekmények a 19. század első felében*, L'Harmattan, Budapest, 2012, 186–190, 260–263.

15 BATÓ: *Mert..., i. m.*, 133–136.

16 BATÓ: *Változatok..., i. m.*, 56.

3.2. A csoportban elkövetett emberölés

A XVIII–XIX. századi magyar büntetőjogi gondolkodás jellegzetes – a korabeli kriminalitáshoz és bizonyítási lehetőségekhez igazodó – terméke a verekedésre mint egyéb szituációs elemre építő csoportban (verekedésben, veszekedésben) elkövetett ölés. Ez egy összefoglalt bűncselekmény-komplexum, a testi sértést és az emberölést is magában foglalja. A kodifikációs termékek és a szerzők két olyan problémakört tárgyaltak együtt, amelyeket a korabeli büntetőjogi tudományosság máshogyan nem tudott kezelni: a társtettség és a verekedés közben okozott halálos eredményt.¹⁷

Ez a kérdés Pálinkás és Való perében merült fel, Széplaki Szabó János védő vetette fel, hogy így kellene kezelni az esetet. Szerinte a három lehetséges megoldás közül – mivel nem azonosítható egyértelműen a halálos sérülés egyedüli okozója – a testi sértés megállapítását kellene választani. A vád és a bíróság erre a felvetésre nem is reagált.

3.3. Az okozati összefüggés hiánya

A materiális sértő bűncselekmények (pl. emberölés, testi sértés) megállapításához elengedhetetlen az elkövető magatartása és az eredmény közötti okozati összefüggés bizonyítása.¹⁸

A vizsgált jogesetek közül Barb Nikola ügyében teljesen nyilvánvaló az okozati összefüggés bizonyíthatatlansága, hiszen semmilyen orvosi szakvélemény nem állt rendelkezésre. Az ütés helyére (mell) és eszközére (bot) a vádlott vallomása az egyetlen bizonyíték. A lehetséges sérülésre pedig egy tanú a történetek után két és fél évvel később tett vallomása (kék folt a mellkasán) utal. A védelem joggal hivatkozhatott arra, hogy az eset nem kellően felderített. Az enyhe büntetés is erre vezethető vissza.

A Pálinkás és Való elleni eljárásban a visum repertumot felülvéleményező *physicus* vonta kétségbe az okozati összefüggést. Részletesen kifejtette, hogy a sérülés – megfelelő orvosi ellátás mellett – nem vezetett volna a sértett halálához. A védelem is erre hivatkozott, és az ítélet is átvette ezt az érvelést.

A két eset arra utal, hogy a csanádi *sedria* a gyilkosság miatt indított eljárásokban az elkövető magatartása és a halálos eredmény közötti összefüggés bizonyítását fontosnak tekintette. Alapos kétely esetén az elkövetőket csak a bizonyítható testi sértésért büntette. Ezzel a megoldással a törvényszék elkerülte a fellebbezést, és egyúttal azt is, hogy az eljárás egyéb hibáit a Királyi Tábla feltárja. Ehhez hasonló gyakorlat figyelhető meg Békés vármegyében is.

3.4. A kritikus napok

Az okozati összefüggés egyik speciális esete a *dies fatales* fikció elfogadása. Ez a dogmatikai konstrukció tulajdonképpen „mesterségesen” beleavatkozik az okozati összefüggésbe, ugyanis az elkövetési magatartás és az eredmény bekövetkezte közötti folyamattól független időtényezőhöz köti a befejezettséget.¹⁹ A XIX. század végi álláspontokkal ellentétben a magyar büntetőjogi gondolkodásban nemcsak

17 BATÓ: *Mert..., i. m.*, 169–184.

18 BATÓ: *Mert..., i. m.*, 138–142.

19 BATÓ: *Mert..., i. m.*, 138–142, 155, 162–163, 226.

– feltételezhetően francia hatásra – az 1843-as javaslatban tűnt fel, hanem a reformkori Békés vármegyében is.²⁰

A verekedő „*totok*” büntetőeljárásában a Gaál Mihály által felvett történetleírásban szerepel a „*fatalis napoknak*” kifejezés. Az ismeretlen előképzetségű csendbiztos a sérüléstől számított nyolc napon belül bekövetkező halálesetnél használta. Az iratanyagban máshol nem fordul elő, a vád és a bíróság – a visum repertum majd annak felülvizsgálata miatt – nem foglalkozott az eltelt idővel.

3.5. A vétkes vigyázatlanság

A gondatlan emberölés önálló alaptényállásként azonosítható a XVIII–XIX. századi magyar büntetőjogi gondolkodásban. A lehető legváltozatosabb kifejezéseket használják a megjelölésére, a vétkes vigyázatlanság csak az 1843-as javaslattól tűnik fel a szakirodalomban és a kodifikációs termékekben. A Deák-féle javaslatban azonban ez a kifejezés a preaterintencionális ölési cselekményeket is jelöli.²¹ A bírói gyakorlatban azonban nem ismeretlen, Békés vármegye törvényszéke 1820–1821-ben hozott két ítélet lőfegyverrel okozott sérülés miatt, amelyben szerepel.²²

Jenei Péter magatartása a korabeli jogfelfogásnak megfelelően egyértelműen a kellő körültekintés hiányából fakadt, nem bizonyosodott meg a használt pisztolyok állapotáról, és azokat zárt térben próbálgatta. Ezek a jellemzők egyértelműen a culpa fogalmi elemei.

3.6. A „véletlen”

A vizsgált jogesetekben egyaránt szerepel az elkövetők bűnösségével kapcsolatban a „*véletlen*” kifejezés. Barb Nikola eljárási iratai között az 1808. január 26-án kezdődött büntető sedria jegyzőkönyvében tűnik fel kétszer a „*véletlenül agyon ütven*” szöveg. A szövegkörnyezet nem teszi lehetővé annak megállapítását, hogy mit értettek alatta. A vádlott saját vallomása szerint a bottal szándékosan ütötte mellbe a sértettet, tehát a bekövetkezett eredményre vonatkozhatott a fordulat. Barb és a felesége következetesen a „*szerencsétlen*” szóval jelölte az ütést és következményét.

Lényegesen izgalmasabb a kifejezés használata a Jenei Péter ügyében, ahol minden tanú véletlennek nevezte a lövést. Az ítéletben is feltűnik, a bíróság az akaratból történt ellentétként alkalmazta: „*koránt sem eltökéllett akaratbul, hanem tsak véletlenül történt légyen*”. A büntetőjogi felelősséget vétkes vigyázatlanság miatt megállapította a törvényszék.

Pálinkás János és Való Mihály védője jelölte „*a jelenvaló véletlen eset*”-ként a per során az eseménysort. Az ítéletben már „*az agyon verettetettnek véletlenül történt halála*” szöveg szerepelt. A vádlottak felelősségét a halálos eredmény vonatkozásában nem állapították meg.

Csanád vármegye törvényszéke praxisában azonban korábban és később is előfordul a véletlen gyilkosság: Dory István 1792-es és Kovatsán Simeon 1831-es ügyében.²³

20 BATÓ: *mint Férje...*, i. m., 216.

21 BATÓ: *Mert...*, i. m., 156–169; BATÓ: *Változatok...*, i. m., 48.

22 BATÓ: *mint Férje...*, i. m., 211–212, 214.

23 BATÓ: *Változatok...*, i. m., 56; MNL CSML Csvmti., Büntenyítő Törvényszéki jegyzőkönyvek IV.A.11.f/4. 95/1831.

Összességében úgy tűnik, hogy Csanád vármegye sedriája a szándékosság ellen-tétpárjaként használta a véletlen kifejezést. Jenei Péter nemcsak a sértett halálát nem akarta, hanem az azt előidéző lövést sem. Pálinkás és Való viszont szándékosan ütött, sőt sérülést is kívántak okozni, azonban nem akarták az áldozat halálát. A persecutor esetében nincs szándékos elem, a verekedők esetében viszont praeterintencionális cselekményről van szó.

4. A vármegye, a „véletlen” és a korabeli jogi szaknyelv

A három elemzett jogeset és a két párhuzam alapján természetesen nem lehet messzemenő következtetéseket levonni, de megfigyelhető, hogy az 1830-as évek elejéig a *szándékon* túli ölési cselekményekre a törvényszék a „*véletlen*” kifejezést (is) használja. Az, hogy a *sedria* fogalomhasználata eltért-e korabeli standardoktól, három módon vizsgálható: tartalmi szempontból (szakirodalom), a jogi szaknyelv szempontjából (szakszótárak) és más azonos hatáskörű bíróság iratanyagával összehasonlítva (évtizedes levéltári kutatás).

A reformkorban rendelkezésre álló jogirodalom ismerte a véletlen emberölés kifejezést, de tartalmilag mást értett alatta. Gochetz Gábor (1746) nem fejtette ki, de Huszty István (1794) és Vuchetich Mátyás (1819) – annak ellenére, hogy a bűnösségi koncepciójuk teljesen eltérő – nem minősítette bűncselekménynek.²⁴

4.1. A reformkori jogi szaknyelv jellemzői általában

A jogi nyelvvel foglalkozó szakirodalom axiómaként kezeli, hogy a jogfejlődés és a nyelv változása kölcsönös függőségben van, a jogi nyelvhasználat elválaszthatatlan a nyelv éppen aktuális állapotától.²⁵ A jogi szaknyelv számos sajátos jellegzetességet mutat, részben azért, mert ez áll a szaknyelvek közül a legközelebb a köznyelvhez. Az új jogelvek és jogintézmények kialakulásával rendkívül gyorsan változik, nagyon gazdag, egyúttal kimeríthetetlen és mégis állandó (konzervatív). A fogalmi pontosságra törekvés ugyanis nem engedi a szinonimák használatát, így az adott jogi jelenség teljes életciklusában – jó esetben – azonos az elnevezése.²⁶ A modern kutatások megkülönböztetnek a jogági tagozódáson kívül rétegeket is (jogtudomány és jogi oktatás, normaszövegek, hivatali jogalkalmazás, jogászok nyelve, tömegtájékoztató).²⁷ Ennek

24 BATÓ: *Változatok...*, i. m., 42, 45–46.

25 KARCSAY Sándor: *Jog és nyelv*, Jogtudományi Közlöny, 1981/4, 325–338, 327; DOBOS Csilla: *A terminológia egységessége a tételes jog és jogalkalmazás nyelvhasználatában*, Acta Hungarica, 2007, 59–67, 59.

26 BAKOS: *A magyar jogi műnyelv kérdéséhez...*, i. m., 30–33; BAKOS Gábor: *A magyar jogi műnyelv alapelvei és törvényei*, Rudnyánszky, Budapest, 1883, 22–24, 53; TOLNAI Vilmos: *A nyelvújítás. A nyelvújítás elmélete és története*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1929, 19; KARCSAY: i. m., 332–335.

27 KARCSAY: i. m., 329–330; DOBOS Csilla: *A jogi szaknyelv struktúrája, a jogi szaknyelv tagolásának különböző lehetőségei*, Porta Lingua, 2007, 133–142, 135–136; ORTUTAY Katalin: *A jog a szavak hivatása. Gondolatok a jogról és a nyelvről*, Veszprém, 2011, 17.

a minőségi és kommunikációs tereket is figyelembe vevő felosztásnak a kiindulópontja a sikeres kodifikáció, így a most elemzett szokásjogi jogrendszerben nem értelmezhető. A magyar jogi szaknyelv kialakulásának három előfeltétele volt: az egységes jog, az egységes jogalkalmazás és az azonos nyelv használata. Ezek a kritériumok azonban Magyarországon a XIX. század első felében még csak kialakulóban voltak.²⁸ A szókincs ekkor három forrásból származott, köznyelvből átvett, többnyire szűkítő jelentésmódosuláson átesett szavak, latin kifejezések adaptációja és német terminusok tükörfordítása bővítette a szókészletet.²⁹

A hazai jogi szaknyelv történetének kutatása a jogtörténet számára rendkívül fontos lenne, azonban néhány elszigetelt forrásfeltáró munkán kívül közvetlenül használható publikáció nem jelent meg az időszakról. Ez a korszak az intenzíven vizsgált nyelvújítás időszaka, az irányzatok harcai mögötti mindennapi nyelvhasználatról azonban mégis keveset tudunk.³⁰ Ennek a feltérképezéséhez nyújt kiváló alpanyagot a bíróságok irathagyatéka, sajnos kihasználatlanul. B. Kovács Mária és Béli Gábor nagyon fontos adalékokkal szolgáltak, de az egységes jogi szaknyelv hiánya miatt nem alkalmasak általánosításra.³¹

A XVIII. század legvégére egyfajta keveréknyelv érvényesülése mutatható ki, a magyar szövegbe beékelte latin kifejezésekkel és a magyar terminusok latin megfelelőjének együttes megadásával.³² A XIX. század elején a jogászok és nyelvészek a jogi szaknyelv megteremtésének nagy buzgalommal láttak neki.³³ Pest vármegye mellett tizenkét törvényhatóság már 1806-tól legalább részben magyar ügyintézkést vezetett be, a következő hullám az 1825/1827-es országgyűlés után kezdődött, így 1834-re általánossá vált a magyar nyelvű megyei jogszolgáltatás.³⁴ A magyar tudományos nyelv – tudományterületenként eltérő ütemű – kialakulásának is ez a legfontosabb időszaka.³⁵ A jogi szaknyelv esetében a feltételek hiánya és gátló tényezők miatt ez nem történt meg.³⁶ A nyelvészeti szakirodalom szerint a reformkorban tisztul a fogalomrendszer.³⁷ Ennek azonban ellentmondanak a levéltári kutatások, amelyek megynként eltérő

28 KOVÁCS: *A magyar jogi szaknyelv...*, i. m., 7–8, 10; DOBOS Csilla: *A nyelv és a jog általános összefüggéseinek néhány aspektusa*, Modern Filológiai Közlemények, 1999/2, 111; KOVÁCS: *A magyar jogi terminológia...*, i. m., 145–146; SZABADFALVI: *Adalékok...*, i. m., 1; SZABADFALVI: *A lingua latinától...*, i. m., 295.

29 KARCSAY: i. m., 332–334; DOBOS: *A terminológia...*, i. m., 61–62; SZÉP: i. m., 311, 320.

30 SZOLNOKI Anna, TÓTH Orsolya: *A magyar nyelvújítás – újrátöltve = A nyelvújítás kora*, szerk. TÓTH Orsolya, Kronosz, Pécs, 2021, 11–34, 29–30.

31 KOVÁCS: *A magyar jogi szaknyelv...*, i. m., 42; KOVÁCS: *A magyar jogi terminológia...*, i. m., 148; BÉLI Gábor: *A latin és a magyar jogi terminológia a XIX. század közepéig*, Jogtörténeti Szemle, 2017/3, 12–18.

32 KOVÁCS: *A magyar jogi szaknyelv...*, i. m., 43–44; BÉLI: i. m., 17.

33 BAKOS: *A magyar jogi műnyelv kérdéséhez...*, i. m., 10, 13; BAKOS: *A magyar jogi műnyelv alapelvei...*, i. m., 30; JUTAI: i. m., 22; KOVÁCS: *Kísérletek...*, i. m., 280.

34 BAKOS: *A magyar jogi műnyelv kérdéséhez...*, i. m., 16; KOVÁCS: *A magyar jogi szaknyelv...*, i. m., 33; JUTAI: i. m., 28; SZABADFALVI: *A lingua latinától...*, i. m., 313.

35 KOVALOVSKY Miklós: *Tudományos nyelvünk alakulása = Nyelvünk a reformkorban*, szerk. PAIS Dezső, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1955, 232, 310.

36 JUTAI: i. m., 23.

37 TERESTYÉNI: i. m., 124.

terminológia létezésére utalnak.³⁸ A büntetőjog nyelvének megszületését az 1843-as javaslatához lehet kötni, a terminológia azonban még számos bizonytalan elemet hordoz.³⁹

A nemzeti nyelven való jogszolgáltatás bevezetése megteremtette az igényt a szakszótárakra, amelyek segítséget nyújthatnak a latinul tanult, de magyarul alkalmazandó joganyag értelmezéséhez. A jogi szakszótárak szempontjából öt időszak határozható meg. Az 1805. évi 4. törvénycikk előtt is voltak már műszógyűjtemény-kísérletek,⁴⁰ de a felfutás 1806–1807-re tehető. Pest vármegye már januárban készen volt a saját gyűjteményével, amelyet megküldött minden törvényhatóságnak. Párhuzamosan született Baranya, Veszprém, Zala és Zemplén vármegyék saját tiszti szótára, de a visszajelzések alapján a vezérvármegye bővítve kiadta *A tisztbéli írás saját szavait* 1807-ben.⁴¹ Ehhez a mozgalomhoz kapcsolódik részben az – azóta eltűnt – 1807-es országgyűlési szótár, amely az egyetlen országos kezdeményezés volt.⁴² Az újabb hullám 1816-tól kezdődött, az 1830-as években gomba módra szaporodtak a magánmunkálatok, és megjelentek az állami szervek (Kúria 1837, Kancellária 1845) által kiadott jogi szakszótárak. A folyamat betetőzése a Magyar Tudós Társaság 1847-ben bővített kiadású szótára, amely minden korábbi gyűjtemény anyagát beépítette, így tizenkétezer tétel és negyvenezer magyar műszó szerepel benne.⁴³ A szótárírási buzgalomnak két jellegzetessége kifejezetten hátráltatta a jogi szaknyelv megteremtését. A szerzők között nem volt érdemi kommunikáció, minden megyei deputáció és lelkes nyelvemelő önállóan és másképp látott neki a feladatnak.⁴⁴ Részben a szerzők elszigeteltsége, részben tudatos döntések sorozata vezetett oda, hogy a szótárak nem egy-egy kifejezésből álló latin–magyar szó-párokat tartalmaztak, hanem egy latin terminusnak szélsőséges esetben 8-10 magyar megfelelője lett.⁴⁵

A tiszti szótárak viszont elősegítették a magyar nyelvhasználat terjedését.⁴⁶

A szógyűjtemények még csak az első kis lépést jelentették a jogi műnyelv megteremtése során, hiszen a szakirodalom tölti meg tartalommal a terminusokat (definíciók),

38 KOVÁCS: *A magyar jogi szaknyelv...*, i. m., 96–96; SZABADFALVI: *A lingua latinától...*, i. m., 296.

39 BEKSICS Gusztáv: *Büntetőjogi műszavaink*, Magyar Igazságügy, 1877/5, 459–475, 460.

40 GÁLDI: i. m., 107–110, 133.

41 BAKOS: *A magyar jogi műnyelv kérdéséhez...*, i. m., 13; TERESTYÉNI: i. m., 118–119; GÁLDI: i. m., 199, 226–230, 232; KOVÁCS: *A magyar jogi szaknyelv...*, i. m., 32–33; KOVÁCS: *A magyar jogi terminológia...*, i. m., 147; JUTAI: i. m., 22, 29; SZÉP: i. m., 310–311; KOVÁCS: *Kísérletek...*, i. m., 277–281; ORTUTAY: i. m., 34; SZABADFALVI József: *A magyar jogi nyelv kialakulása és fejlődése a 19. század elejéig*, Jogtudományi Közlöny, 2020/1, 12–20, 20; SZABADFALVI: *A magyar jogi nyelv fejlődése...*, i. m., 112–114; SZABADFALVI: *Adalékok...*, i. m., 3; SZABADFALVI: *A lingua latinától...*, i. m., 306–309, 311.

42 BAKOS: *A magyar jogi műnyelv alapelvei...*, i. m., 31; GÁLDI: i. m., 227; JUTAI: i. m., 24; SZABADFALVI: *A magyar jogi nyelv fejlődése...*, i. m., 113; SZABADFALVI: *A lingua latinától...*, i. m., 308.

43 BAKOS: *A magyar jogi műnyelv kérdéséhez...*, i. m., 14, 16; TERESTYÉNI: i. m., 121–123; KOVÁCS: *A magyar jogi szaknyelv...*, i. m., 3335; SZÉP: i. m., 315–316; SZABADFALVI: *A magyar jogi nyelv fejlődése...*, i. m., 115, 117–118; SZABADFALVI: *Adalékok...*, i. m., 4–5; SZABADFALVI: *A lingua latinától...*, i. m., 312–316.

44 BAKOS: *A magyar jogi műnyelv alapelvei...*, i. m., 30, 32, 33; JUTAI: i. m., 23–24; SZABADFALVI: *A lingua latinától...*, i. m., 308–309.

45 BAKOS: *A magyar jogi műnyelv alapelvei...*, i. m., 35, 66–67, 104; TERESTYÉNI: i. m., 124; KOVÁCS: *A magyar jogi szaknyelv...*, i. m., 37; SZÉP: i. m., 317; SZABADFALVI: *A magyar jogi nyelv fejlődése...*, i. m., 116–117; SZABADFALVI: *Adalékok...*, i. m., 4; SZABADFALVI: *A lingua latinától...*, i. m., 308.

46 BAKOS: *A magyar jogi műnyelv kérdéséhez...*, i. m., 28.

illetve mutatja meg, hogy a magyar nyelv szakmai szövegalkotásra is alkalmas. Már az 1790-es évektől megjelentek magyar nyelvű – döntően magánjogi és részben jogbölcseleti – munkák, főként a református tanintézetekhez kapcsolódóan. Az első magyar jogi tankönyv szerzője Kövy Sándor (1798), Geörch Illés (1804–1809) könyve két évtizedig uralta a könyvpiacot, a Tudományos Gyűjteményben cikkek jelentek meg, de az anyagi és alaki büntetőjog első magyar kézikönyvére 1836-ig kellett várni. Szlemenics Pál kötete kétarcú, a kortársak üdvözölték, azonban az eszméi már nem a legkorszerűbbek voltak, valamint a nyelve is mutatott archaikus elemeket. Ez az 1847-es kiadásnál már annyira szembetűnő volt, hogy az Akadémia is elhatárolódott tőle.⁴⁷

Annak, hogy 1848-ra nem beszélhetünk kialakult és egységes jogi szaknyelvről, Jutai Péter öt okát határozta meg: az elszigetelt szerzők, az egységes jogászképzés hiánya, a kormányzat ellenkezése, a vármegyék koordinálatlansága és a nyelvújítási harcok járultak hozzá.⁴⁸

4.2. A jogi szaknyelv és Csanád vármegye

Az 1805-ös törvény által biztosított lehetőséggel Csanád vármegye közgyűlése azonnal élt, Pest vármegye megküldött szótárának észrevételezésére deputációt küldött ki, azonban a munka eredményét már nem küldte meg. Az ügyvitel nyelve a sedrián 1806-tól magyar, ezt jelezte is Pest megyének a meg nem valósult országos értekezlet kapcsán is. A vármegye közönségének nyelvhasználattal kapcsolatos követutasításai 1825-től progresszívek, a fokozatos térnyerést tartják szem előtt.⁴⁹

Ennek ismeretében különösen érdekes a „véletlen” bűnösségi kategóriaként használata. Annak meghatározásához, hogy a törvényszék által használt kifejezések milyen jelentéstartalmat hordoztak, célszerű a korabeli tisztviselők és jogászok számára elérhető szakirodalmat és szótárakat áttekinteni. A bűnösségre vonatkozó magyar nyelvű szakirodalom nem jelent még meg, a jogesetek idején pedig csak az 1806–1807-es szótárak álltak rendelkezésre. A problémakör kulcsát jelentő kifejezések ezért a „gyilkosság”, a „véletlen” és a „vétkes vigyázatlanság”. Utóbbi egyáltalán nem fordult elő, ennek részben dogmatikai okai lehettek, a praeterintencionális cselekmények kapcsán az új elmélet (*culpa dolo determinata*) recepciója még nem történt meg, illetve még nem válhatott széles körben ismertté.

47 BEKSICS: *i. m.*, 460–461; BAKOS: *A magyar jogi műnyelv kérdéséhez...*, *i. m.*, 15, 17; DEME László: *A XIX. század első felének harcai a nemzeti nyelvért = Nyelvünk a reformkorban*, szerk. PAIS Dezső, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1955, 1–25, 15; TERESTYÉNI: *i. m.*, 120; BATÓ: *Mert...*, *i. m.*, 49–50; BATÓ Szilvia: *Egy magánjogász büntetőjogi felelősségi koncepciója: Kövy Sándor ismeretlen kéziratok előadásjegyzete = Értéktérítés és értékközvetítés. Válogatás a Bolyai Ösztöndíj 15 éves évfordulója alkalmából tartott ünnepélyes tudományos ülés előadásaiból*, szerk. SZIGETI Gyula Péter, Magyar Tudományos Akadémia, 2015, 115–129, 119; SZABADFALVI: *A magyar jogi nyelv kialakulása...*, *i. m.*, 18–19; SZABADFALVI: *A magyar jogi nyelv fejlődése...*, *i. m.*, 118–119; SZABADFALVI: *Adalékok...*, *i. m.*, 3, 5; SZABADFALVI: *A lingua latinától...*, *i. m.*, 303–306, 317–318.

48 JUTAI: *i. m.*, 23–27; SZÉP: *i. m.*, 319; SZABADFALVI: *A magyar jogi nyelv fejlődése...*, *i. m.*, 113, 119; SZABADFALVI: *Adalékok...*, *i. m.*, 4.; SZABADFALVI: *A lingua latinától...*, *i. m.*, 308–309.

49 JUTAI: *i. m.*, 28; DEÁK Ádám: *A követutasítások szerepe a reformkori országgyűléseken – Különös tekintettel Csanád vármegye követutasításaira = Mozaikkockák. Fejezetek a magyar modernitás történetéből*, szerk. ZEMAN Ferenc, Bálint Sándor Szellemi Örökségéért Alapítvány, Szeged, 2022, 35–45, 40–41.

A köznyelvi jelentésében is szándékosságot hordozó „*homicidium* – gyilkosság” nem szerepel a baranyai szótárban. Pápay Sámuel az egyetlen, aki kizárólag a gyilkosság jelentést adja meg a *homicidium* esetén. Szirmay Antal, a zalai gyűjtemény és Pest megye második kiadású szótára a *homicidium* mellé társítja az emberölést is. Kizárólagosan emberölésként fordította viszont az első Ottlik Dániel-féle segédkönyv.⁵⁰ Az első Pest vármegyei szótár biztos megvolt Csanádban, és ez az egyetlen, amelyben kizárólag emberölést talál az olvasó, ezért megállapítható, hogy a bíróságot nem befolyásolták ebben a vonatkozásban a tisztí szótárak.

A „*véletlen*” hiányzik a baranyai és az első pesti szótárból, Zala vármegye kiküldöttsége pedig csak a „*casuale*” magyar megfelelőjeként szerepelteti. A többi műszógyűjtés a „*casualiter*”, „*casualis*”, „*fortuitus*”, „*fortuito*” kifejezésekkel párosítja a véletlen különböző alakjait.⁵¹ A tisztí szótárak kétharmada jogi terminusként kezeli a véletlent, de a jelentéstartalmáról bővebb információt nem nyújt. Az viszont bizonyos, hogy semmiképpen sem bír a „*culpa*” jelentéssel, tehát gondatlanságként nem értelmezhető.

5. Összefoglalás

Csanád vármegye törvényszéke egyértelműen bűnösségi kategóriaként használta a véletlent. A három vizsgált jogeset közül egyben a bíróság saját jegyzőkönyvében szerepel (1808), így a hivatalos terminológia részének tekinthető, de értelmezése ismeretlen. Az ítélet alapján gondatlan cselekmény esetén (1811) is alkalmazható jelentéssel bírhatott. Egyértelműen szándékon túli ölési cselekmény elbírálása során (1821) is jelöltek így bűnösségi alakzatot. A törvényszék szóhasználatát összevetve a korabeli szakirodalommal és a tisztí szótárakkal megállapítható, hogy a fogalomrendszer kusza. Tartalmi szempontból azonban meg lehet kockáztatni azt a kijelentést, hogy a „*culpa*” magyar megfelelőjeként alkalmazta a *sedria*. Ennek a feltételezésnek az igazolása azonban csak a törvényszék teljes reformkori iratanyagának feldolgozása után lehetséges.

Irodalomjegyzék

1. BAKOS GÁBOR: *A magyar jogi műnyelv kérdéséhez*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1880.
2. BAKOS GÁBOR: *A magyar jogi műnyelv alapelvei és törvényei*, Rudnyánszky, Budapest, 1883.

50 KOVÁCS: *A magyar jogi szaknyelv...*, i. m., 59; OTTLIK Dániel: *A tisztbéli írás módjának saját szavai*, Pest, 1806, 35–37; SZIRMAY Antal: *Magyarázattya azon szóknak, mellyek a magyar országi Polgári, s Törvényes dolgokban elő fordulnak, némelly rövidebb formákkal*, Ellingeriana, Kassa, 1806, 97; *Tisztí szótár, mellyet n. Zala vármegyének...*, Bécs, 1807, 49; PÁPAY Sámuel: *Észrevételek a magyar nyelvnek a polgári igazgatásra, és törvénykezésre való alkalmaztatásáról*, Özvegy Számmer Klára, Veszprém, 1807, 155; OTTLIK Dániel: *A tisztbéli írás módjának saját szavai*, Trattner Mátyás, Pest, 1807, 84.

51 SZIRMAY: i. m., 89, 97; *Tisztí szótár...*, i. m., 49; PÁPAY: i. m., 102, 149, 155; OTTLIK: i. m., 1807, 47, 80.

3. BATÓ Szilvia: „...a bírói önkény, vagy is a szokás...” *Jogtörténeti megjegyzések a szokásjog büntetőjogi értelmezéséhez = Ünnepi kötet dr. Nagy Ferenc egyetemi tanár 70. születésnapjára*, szerk. HOMOKI-NAGY Mária, KARSAI Krisztina, FANTOLY Zsanett, JUHÁSZ Zsuzsanna, SZOMORA Zsolt, GÁL Andor, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 2018.
4. BATÓ Szilvia: *A Helytartótanács bírósági igazgatási tevékenysége a 18-19. század fordulóján*, Forum, 2011/1.
5. BATÓ Szilvia: *Egy magánjogász büntetőjogi felelősségi koncepciója: Kövy Sándor ismeretlen kézíratos előadásjegyzete = Értéktéremtés és értékközvetítés. Válogatás a Bolyai Ösztöndíj 15 éves évfordulója alkalmából tartott ünnepélyes tudományos ülés előadásaiból*, szerk. SZIGETI Gyula Péter, Magyar Tudományos Akadémia, 2015.
6. BATÓ Szilvia: *Mert az Ördög velem volt. Élet elleni bűncselekmények a 19. század első felében*, L'Harmattan, Budapest, 2012.
7. BATÓ Szilvia: „...mint Férje meg gyilkoltatója 's Alperes ellen...”: *A reformkori erőszakos női bűnözés jellegzetességei*, Délvidéki Szemle, 2022/1-2.
8. BATÓ Szilvia: *Tudomány – oktatás – praxis: a bűnösség megítélése a kodifikálatlan büntetőjog korában = A jogtudomány helye, szerepe és haszna. Tudománytörténeti és tudományelméleti írások*, szerk. BÓDIG Mátyás, ZÓDI Zsolt, OPTEN Informatikai Kft., MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Jogtudományi Intézet, Budapest, 2016.
9. BATÓ Szilvia: *Változatok culpára – szakirodalom és praxis a reformkorban = Szokásjog és jogszokás I-II.*, szerk. NAGY Janka Teodóra, PTE, Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, Szekszárd, 2016.
10. BEKSICS Gusztáv: *Büntetőjogi műszavaink*, Magyar Igazságügy, 1877/5.
11. DEÁK Ádám: *A követutasítások szerepe a reformkori országgyűléseken – Különös tekintettel Csanád vármegye követutasításaira = Mozaikkockák. Fejezetek a magyar modernitás történetéből*, szerk. ZEMAN Ferenc, Bálint Sándor Szellemi Örökségéért Alapítvány, Szeged, 2022.
12. DEME László: *A XIX. század első felének harcai a nemzeti nyelvért = Nyelvünk a reformkorban*, szerk. PAIS Dezső, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1955.
13. DOBOS Csilla: *A jogi szaknyelv struktúrája a jogi szaknyelv tagolásának különböző lehetőségei*, Porta Lingua, 2007.
14. DOBOS Csilla: *A terminológia egységessége a tételes jog és jogalkalmazás nyelvhasználatában*, Acta Hungarica, 2007.
15. GÁLDI László: *A magyar szótáriródalom a felvilágosodás korában és a reformkorban*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1957.
16. JUTAI Péter: *Nehézségek a magyar jogi műnyelv megalkotása körül*, Jogtörténeti Szemle, 2008/2.
17. KARCSAY Sándor: *Jog és nyelv*, Jogtudományi Közlöny, 1981/4.
18. KOVALOVSKY Miklós: *Tudományos nyelvünk alakulása = Nyelvünk a reformkorban*, szerk. PAIS Dezső, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1955.
19. KOVÁCS Mária: *A magyar jogi szaknyelv a XVIII-XIX. század fordulóján*, Miskolci Bölcsész Egyesület, Miskolc, 1995.
20. KOVÁCS Mária: *A magyar jogi terminológia egységesülése a XVIII-XIX. század fordulóján*, Acta Hungarica, 2007.
21. KOVÁCS Mária: *Kísérletek a jogi szaknyelv megújítására Kazinczy korában = Jubileumi kötet Lizanec Péter professzor 80. születésnapjára*, Ungvár, 2010.

22. LINZBAUER Franz Xaver: *Codex Sanitario-Medicinalis Hungariae III/1.*, Typis Regiae Scientiarum Universitatis Hungaricae, Buda, 1853.
23. LINZBAUER Franz Xaver: *Codex Sanitario-Medicinalis Hungariae III/2.*, Typis Regiae Scientiarum Universitatis Hungaricae, Buda, 1855.
24. MEZNERICS Iván: *A megyei büntető igazságszolgáltatás a 16–19. században*, Budapest, 1933.
25. ORTUTAY Katalin: *A jog a szavak hivatása. Gondolatok a jogról és a nyelvről*, Veszprém, 2011.
26. OTTLIK Dániel: *A tisztbéli írás módjának saját szavai*, Pest, 1806.
27. OTTLIK Dániel: *A tisztbéli írás módjának saját szavai*, Trattner Mátyás, Pest, 1807.
28. PÁPAY Sámuel: *Észrevételek a magyar nyelvnek a polgári igazgatásra, és törvénykezésre való alkalmaztatásáról*, Özvegy Számmer Klára, Veszprém, 1807.
29. SZABADFALVI József: *Adalékok a magyar jogi terminológia eredettörténetéhez*, Magyar Jogi Szaknyelv, 2021/2.
30. SZABADFALVI József: *A magyar jogi nyelv fejlődése a 19. század elejétől az elmúlt századfordulóig*, Jogtudományi Közlöny, 2020/3.
31. SZABADFALVI József: *A magyar jogi nyelv kialakulása és fejlődése a 19. század elejéig*, Jogtudományi Közlöny, 2020/1.
32. SZABADFALVI József: *A „lingua latiná”-tól a magyar jogi lexikon megjelenéséig. A magyar nyelvű jogi terminológia kialakulásának története*, Forum, 2021/4.
33. SZÉP Beáta: *Adalékok a magyar jogi szaknyelv kialakulása történetéhez*, Magyar Nyelvőr, 2009/3.
34. SZIRMAY Antal: *Magyarázattya azon szóknak, mellyek a magyar országai Polgári, s Törvényes dolgokban elő fordulnak, némelly rövidebb formákkal*, Ellingeriana, Kassa, 1806.
35. SZOLNOKI Anna, TÓTH Orsolya: *A magyar nyelvújítás – újratöltve = A nyelvújítás kora*, szerk. TÓTH Orsolya, Kronosz, Pécs, 2021.
36. TERESTYÉNI Ferenc: *Az állami élet nyelve = Nyelvünk a reformkorban*, szerk. PAIS Dezső, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1955.
37. TOLNAI Vilmos: *A nyelvújítás. A nyelvújítás elmélete és története*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1929.
38. VARGA Endre: *Késő és hanyatló feudalizmus korszaka (1526–1848)* = BÓNIS György, VARGA Endre, DEGRÉ Alajos: *A magyar bírósági szervezet és perjog története*, Zala Megyei Bíróság, Zalaegerszeg, 1996.